

Història de la ciència

Com és el cas d'altres dels qui intervenim avui en aquest acte en memòria del doctor Ramon Parés, el meu primer contacte amb ell va ser a l'aula, a les seves classes de microbiologia del curs 1965-1966, el curs de la Caputxinada. M'agradava la matèria i les classes del doctor Parés la feien encara més agradosa. Una anècdota impagable d'aquell curs és que, per primera vegada, ens vàrem trobar que qui no es presentava a un examen parcial era el catedràtic de l'assignatura.

Em toca parlar-vos del Ramon Parés historiador de la ciència. «Historiador de la ciència?», us preguntareu. Certament, la història (i també la filosofia) de la ciència, sobretot en els darrers anys de la seva vida, però també ja molt abans, ha estat un dels camps en què Parés ha fet alguna de les seves contribucions més remarcables. Però la majoria d'aquestes contribucions no són fruit de la seva recerca en la matèria, sinó de la reflexió entorn d'uns assoliments del pensament i la pràctica científics abocada en uns llibres i uns articles que tenen més d'assaig que de resultat d'una recerca. En tot cas, sí que en diferents etapes de la seva vida Parés va produir assaigs de notable qualitat i solvència i altres contribucions en l'àmbit de la història de la ciència.

Però, abans d'entrar a comentar les aportacions de Parés a la història de la ciència, deixeu-me fer esment d'un fet del qual va ser protagonista i que, avui, transcorregut prop de mig segle d'aquell esdeveniment, crec que podem considerar històric. El gener del 1973, Ramon Parés va ser el primer biòleg elegit president de la Societat Catalana de Biologia d'ençà de la represa del 1963; tots els anteriors presidents (com també els de l'etapa 1913-1939) havien estat metges, tret de Ramon Turró, veterinari, que ho havia estat del 1920 al 1926. Leandre Cervera, el darrer president efectiu d'aquella etapa i president «esporulat» (segons la seva pròpia expressió) del 1939 al 1963, va ser, alhora, metge i veterinari.

Ramon Parés succeïa ni més ni menys que Josep Trueta, retornat pocs anys abans (1966) de l'exili a Anglaterra i que havia presidit la Societat en el bienni

1971-1972. Recordo el fet perquè jo mateix vaig ser un dels electes incorporats en aquella ocasió al Consell Directiu com a vicesecretari. El doctor Trueta va reunir els membres sortints i entrants a casa seva i recordo que ens va renyar perquè no hi havíem portat les respectives parelles. Tant ell com, encara més, la seva esposa, enyoraven segurament els *parties* del seu exili anglès.

Però deixem el Parés subjecte de la història de la ciència i anem al Parés que pren la història de la ciència com a objecte del seu treball intel·lectual. De fet, encara que la dedicació més activa de Parés a la història de la ciència és sobretot cosa dels seus darrers anys, l'interès pel pensament científic venia de lluny i, d'alguna manera, l'acompanyà tota la seva vida acadèmica. I no solament pel relacionat amb les matèries que eren més afins a la seva pràctica docent i de recerca. De ben jove havia participat en les reunions d'aficionats a l'astronomia que es feien a la Villa Urània a l'entorn de la vídua de Josep Comas i Solà, Amèlia Sala, i fins i tot, el 1945, gosava publicar (amb tot just divuit anys) un article a la revista *Urania* de la Societat Astronòmica d'Espanya, sobre «Los efectos físicos de mayor importancia en astrofísica», en què recollia la comprovació de l'efecte Einstein (o desplaçament gravitacional de la llum) per l'astrònom nord-americà Walter S. Adams el 1924. Aquest interès primerenc per l'astronomia i la física relativista no li impedí, arribada l'hora de triar carrera definitiva (després d'estudiar dos cursos de química i un de física), optar per les ciències naturals, a les quals, en particular a la biologia, dedicà la major part de la seva activitat acadèmica i professional, primer des de la càtedra d'histologia de la Facultat de Ciències i més tard des de la de microbiologia, de la qual va ser titular a partir del 1964. Un altre fet històric, perquè aquesta càtedra va ser la primera de la matèria en una facultat de ciències de l'Estat espanyol i ell el seu primer titular.

Aquí em toca fer un salt considerable, fins al 1982, quan, amb motiu de la commemoració del centenari de la mort de Charles Darwin, va prendre part en l'acte d'homenatge que va organitzar la Facultat de Biologia al Paraninf de la Universitat de Barcelona el dia exacte de l'aniversari de la mort de Darwin, el 19 d'abril. La seva participació, una conferència titulada «Darwin i la teoria de l'evolució», va aparèixer publicada al número de juny de la revista *Ciència*, dedicat precisament a l'Any Darwin, juntament amb els textos de les conferències d'Antoni Prevosti i Ramon Margalef al mateix acte.

La conferència de Parés començava fent referència als precedents del pensament darwinianà sobre l'evolució. A continuació, mostrava la influència directa en el científic de l'obra geològica de Charles Lyell i de les idees evolucionistes de Lamarck, per més que aquestes s'hagin volgut presentar sovint com a diametralment oposades a les de Darwin, i remarcava la influència en la teoria de la selecció natural de l'obra de Thomas Malthus. Després de descriure els grans trets del pensament de Darwin sobre l'evolució, en particular el principi de la selecció natural

com a motor de l'evolució, posava en relleu la debilitat de les idees de Darwin sobre l'herència, ben explicables si tenim en compte que, quan Darwin va exposar la seva teoria a la Societat Linneana de Londres el 1858, encara havien de passar set anys perquè Gregor Mendel publicqués els seus experiments i més de mig segle perquè Hugo de Vries, Carl Correns i Erich Tschermak (simultàniament i independent) redescobriessin el treball de Mendel (mentrestant ignorat tant per Darwin com per gairebé tots els científics del seu temps). Això explicaria la crisi del darwinisme dels anys finals del segle XIX, superada el primer quart del segle XX amb la irrupció del neodarwinisme, de la mà de científics com Ronald Fisher, John Haldane, Thomas H. Morgan i altres que bastiren una primera i fonamental etapa d'un procés unificador de tota la biologia que continuava obert a l'alçada del centenari de la mort de Charles Darwin.

Aquesta incursió en la història de la ciència hauria pogut ser un parèntesi anecdòtic amb motiu d'una commemoració sonada com la del centenari de la mort de Darwin, però el cert és que ja venia d'una incursió més potent, en aquest cas no tant en la història com en la filosofia de la ciència: la publicació, el 1977, del llibre *Dionís i Apollo: reflexió propiciatòria per a un món en comú*, el primer capítol del qual és una reflexió sobre el coneixement científic que no pot evitar en algun punt referir-se a la història del pensament.

Precisament en aquests anys, Parés es feia càrrec de les classes d'«Història de les ciències naturals» de la Facultat de Biologia, assignatura que ell va ampliar a «Història del pensament científic». I, d'altra banda, aquelles incursions dels anys 1977 i 1982 també van tenir ben aviat continuïtat en forma d'unes *Cartes sobre la història de la ciència* que anà adreçant a la seva filla Núria entre el maig del 1983 i el febrer del 1985, quan ella estava fent el seu doctorat a la Universitat de Montpeller, i que va aplegar en un llibre publicat aquell mateix 1985, justament amb aquest títol. Aquestes *Cartes sobre la història de la ciència* varen ser segurament la publicació més estimada per Parés. En tot cas, sempre que en parlava se'n declarava orgullós i ha tingut dues reedicions (actualitzades i ampliades amb una desena de cartes addicionals escrites entre el 1987 i el 2002), la primera en castellà, el 2004, sota el títol de *Cartas a Nuria. Historia de la ciencia*, i la segona, el 2005, amb el mateix títol en català. Curiosament totes dues a cura d'una editorial cordovesa: Almuzara. Molt abans, el 1987, ja havia publicat una versió castellana d'aquest llibre adaptada als formats de la col·lecció en què aparegué («Ciencia Hoy», de l'editorial madrilenya Pirámide) amb el títol de *La revolución científica: de Tales de Mileto a Einstein*.

Les *Cartes sobre la història de la ciència* descabdellen en petites entregues, amb el pretext epistolar, tot un recorregut per la història del pensament científic, des dels presocràtics fins al començament del segle XX, bo i desenvolupant alguns dels temes tractats en el seu llibre del 1977 i introduint-ne altres de nous. Dedic

una atenció particular a la tradició clàssica i a la revolució científica, però no deixa de banda l'edat mitjana ni el Renaixement i també assenyalava algunes de les grans fites de la ciència del segle XIX.

El mateix any 1985 de les *Cartes sobre la història de la ciència*, s'esqueia el centenari de les campanyes de vacunació anticolèrica dutes a terme per Jaume Ferran, i amb aquest motiu publicà, als *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*, l'article «Jaume Ferran i Clua: capdavanter de la microbiologia a Espanya. Cent anys de la primera vacuna anticolèrica». Un tema que l'apassionava i al qual tornà anys després.

En aquesta etapa centrada en els anys vuitanta, Parés s'enfronta amb el que podríem anomenar la *macrohistòria de la ciència*, a la història dels grans personatges creadors de teories o conceptes que han estat clau en el desenvolupament històric del pensament científic considerat globalment. És un enfocament que no abandonarà mai, però, a partir dels anys centrals de la dècada dels noranta, també va entrar a considerar el que podríem anomenar la *microhistòria de la ciència*, la història de personatges menors, d'institucions, de publicacions, que, sense fer aportacions decisives, han tingut un paper en el dia a dia de l'activitat científica.

El 1988 ingressà a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB), una d'aquestes institucions amb més de dos segles de discreta, però continuada, dedicació a la ciència i a la tècnica, i del 1995 al 2003 la va presidir. Fou justament durant aquest període de presidència de la RACAB que s'encetà aquesta nova etapa i es va manifestar amb més continuïtat l'activitat de Parés en l'àmbit de la història de la ciència. D'altra banda, a partir del 1992, fou també membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) i va ser en el marc d'aquestes dues institucions que s'obrí aquesta nova etapa pel que fa a publicacions.

Precisament en el marc de l'IEC començà aquesta nova etapa de les aportacions de Parés a la història de la ciència amb la conferència «Cent anys de la mort de Lluís Pasteur», llegida davant del Ple de l'IEC el 20 de novembre de 1995 amb motiu, efectivament, de la commemoració del centenari de la mort del científic francès, i la seva successiva versió impresa. Ens trobem encara en la història de grans figures, d'«herois» de la ciència. Però ben aviat havia d'iniciar la girada.

Una girada en la qual he de confessar haver tingut una petita part de «culpa». La tardor del 1993, la Fundació Catalana per a la Recerca s'adreçà a la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica (SCHCT) per encomanar-li un volum de biografies de científics catalans. La SCHCT, tot just fundada el 1991, acceptà l'encàrrec i el va satisfer amb escreix: al cap d'un any i mig de treball a càrrec d'una trentena d'autors es publicaven no un, sinó dos volums que contenien les biografies de quaranta-cinc científics dels Països Catalans. Manuel Castellet, llavors president de l'IEC, ens va cridar a l'Antoni Roca i a mi, que havíem dirigit i coordinat aquesta obra, i ens va demanar si veïem possible la publicació d'una

història de la ciència als Països Catalans. La nostra resposta va ser que, més que una «història de la ciència als Països Catalans», el que calia plantejar era una obra sobre el lloc de la ciència en la història dels nostres països que potser podria titular-se *La ciència en la història dels Països Catalans*. Tanmateix, per a una obra d'aquesta envergadura, calia que l'IEC s'hi aboqués de debò i posés al capdavant algun dels seus membres.

El president Castellet en va parlar amb els membres de la Secció Històrico-Arqueològica i amb els de les dues seccions de Ciències, sobretot amb Joan Vernet i Ramon Parés. Finalment, cap a finals del 1997, Parés va proposar un esbós, després desenvolupat conjuntament amb Joan Vernet, i tots dos varen rebre l'encàrrec del president Castellet d'engegar i dirigir el projecte amb l'ajut d'un consell editor que formàvem Víctor Navarro, Antoni Roca, Vicent L. Salavert, Julio Samsó i jo mateix.

Així, al llarg de més de deu anys (el tercer i darrer volum de *La ciència en la història dels Països Catalans* va aparèixer l'any 2009), Ramon Parés consagrà el millor dels seus esforços a aquesta obra monumental, en la qual, paradoxalment, té molt poca extensió publicada, però va mantenir una activa participació en tot el procés de preparació, promoció, contactes amb possibles autors i tria dels definitius, seguiment de la marxa de la redacció i l'edició dels textos (i de la traducció, quan calia).

Seus són, tanmateix, els marcs històrics i els quadres de protagonistes rellevants de la revolució científica, la Il·lustració, el segle XIX i la primera meitat del segle XX, alguna nota al tercer volum de l'obra i, en aquest mateix volum, el seu capítol «Jaume Ferran i Clua com a capdavanter de la microbiologia sanitària», en què recupera i amplia el seu article del 1985 als *Treballs de la Societat Catalana de Biologia*.

Però, en aquest període, la seva dedicació a la història de la ciència no es limita a aquests tres volums, ja prou destacables. En les seves converses amb Joan Vernet i Julio Samsó s'assabentà de l'existència de l'anomenat astrolabi carolingi, el més antic d'aquests instruments que es coneix, amb inscripcions en caràcters llatins i no àrabs i que els especialistes donen per cert que va ser fet a Catalunya a finals del segle X. Com a president de la RACAB es posà en contacte amb la direcció de l'Institut del Món Àrab de París, que és la institució que conserva aquest instrument en les seves col·leccions (gràcies a la donació del seu descobridor, Marcel Destombes), per obtenir permís per fer-ne una reproducció facsímil. Després de llargues negociacions, l'any 2001 es va obtenir l'autorització per fer-ne cinc còpies, una de les quals es conserva a la RACAB i una altra al Museu de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya.

I també des de la presidència de la RACAB va impulsar o acollir diferents iniciatives relacionades amb la història de la ciència. Potser la més important va ser

la publicació, l'any 2000, del llibre *La Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona als segles XVIII i XIX. Història, ciència i societat*, coordinat per Agustí Nieto Galán i Antoni Roca Rosell. Ja dos anys abans, en el seu discurs de recepció del nou acadèmic Manuel García Doncel, la conferència d'entrada del qual, «Los orígenes de nuestra Real Academia y los jesuitas», ja era l'esbós d'un dels capítols d'aquest llibre, Parés feia un breu recorregut per la història de la RACAB, que va reiterar en el pròleg d'aquest llibre.

Encara els darrers anys no va decaure el seu interès per la història de la ciència, per bé que no publicués més que la sentida necrològica d'Antoni Prevosti, editada per l'IEC (2013) i que li va permetre entrar en algunes consideracions sobre els canvis en la teoria de l'evolució en els darrers decennis, i la seva darrera obra, *Distancias planetarias y ley de Titius-Bode* (2016), publicada únicament al seu web, on retorna al seu interès juvenil per l'astronomia.

JOSEP MARIA CAMARASA I CASTILLO
Expresident de la Societat Catalana d'Història de la Ciència
i de la Tècnica de l'Institut d'Estudis Catalans